

2017 | 2

■ A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE

■ A TARTALOMBÓL

- *ALESSANDRO DI BARI*
LUXEMBURGI ZSIGMOND FRIAULI LEVELEI
- *ARNO STROHMEYER*
TRENDEK ÉS PERSPEKTÍVÁK
A KORA ÚJKORI DIPLOMÁCIATÖRTÉNETBEN
- *DEÁK ÁGNES*
HIVATALI VISSZAÉLÉSEK
NEMZETISÉGI KÜZDELMEK ERŐTERÉBEN
- *FODOR PÁL*
A BUDAPESTI IMÁM
- *BARTHA ÁKOS*
BAJCSY-ZSILINSZKY ENDRE
MANDÁTUM NÉLKÜLI KORSZAKA
A KISGAZDAPÁRTBAN
- *PENKA PEJKOVSKA-DEMETER GÁBOR*
A BEVÁNDORLÓK ÉS MUNKAERŐPIACI
BEILLESZKEDÉSÜK A KÉT VILÁGHÁBORÚ
KÖZÖTTI MAGYARORSZÁGON

TÖRTÉNELMI SZEMLE

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉRTESÍTŐJE
LIX. ÉVFOLYAM, 2017. 2. SZÁM

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN (felelős szerkesztő)

FÓNAGY ZOLTÁN, OBORNI TERÉZ, PÓTÓ JÁNOS, ZSOLDOS ATTILA (rovatvezetők)
GLÜCK LÁSZLÓ (szerkesztőségi munkatárs)

Szerkesztőbizottság

FODOR PÁL (elnök),

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR,

GLATZ FERENC, MOLNÁR ANTAL, ORMOS MÁRIA,

OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA, PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ,

SZAKÁLY SÁNDOR, SZÁSZ ZOLTÁN,

VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája: tortenelmiszemle@btk.mta.hu

TARTALOMJEGYZÉK

TANULMÁNYOK

- Arno Strohmeier: Trendek és perspektívák a kora újkori diplomáciatörténetben.
A konstantinápolyi Habsburg diplomaták esete 177
- Deák Ágnes: Hivatali visszaélések nemzetiségi küzdelmek erőterében
(Kővár vidéke, 1861–1863) 199
- Bartha Ákos: Bajcsy-Zsilinszky Endre mandátum nélküli korszaka a Kiszgazdapártban
(1936–1939) 221
- Penka Pejkovszka–Demeter Gábor: A bevándorlók és munkaerőpiaci beilleszkedésük
a két világháború közötti Magyarországon 261

MŰHELY

- B. Halász Éva: Generalis congregatiók Szlavóniában a 13–14. században 283
- Papp Ingrid: A lutheránus egyház alapítóinak emlékezete a 17. századi szlávajkú
magyarországi evangélikus polgárság körében 299
- Fodor Pál: A budapesti imám. Kísérlet a boszniai muszlimok integrációjára (1909–1911) 315

DOKUMENTUM

- Alessandro Di Bari: Luxemburgi Zsigmond Friaulban őrzött kiadatlan levelei (1411–1418) 325

MÉRLEG

- Permanens háború a nulla évben (*Müller Rolf*) 341

A bevándorlók és munkaerőpiaci beilleszkedésük a két világháború közötti Magyarországon

Az I. világháborút lezáró trianoni békeszerződés eredményeképpen 1920-ban, a Monarchia összeomlásával Magyarország területe harmadára, lakossága pedig az 1910-es 21 millió 40%-ára, 8 millió főre csökkent. A népességszám azonban a következő évtizedben gyors növekedésnek indult: 1920 és 1930 között Magyarország lakossága 8,7%-kal, közel 700 ezer fővel 8,688 millió főre nőtt. *Ez a legnagyobb 10 éves népességnövekedés az egész, 1869–1941 közötti statisztikai időszakra vonatkozóan.* Ennek el nem hanyagolható összetevője – a természetes szaporodás mellett – az I. világháborúval szervesen összefüggő és tekintélyes részben kényszermigráció formájában lezajló bevándorlás volt. 1918 és 1924 között az elcsatolt területekről 350 000 fő sodródott az ország mai területére.¹ Voltak köztük (indoklás nélkül) kiutasítottak, az elcsatolt területek új hatalmaira hűségesköt tenni nem kívánó személyek és önként áttelepültek – főként az államparátus tagjai, értelmiségiek és a középosztály különböző csoportjai, családjukkal együtt. Ezenkívül számos külföldi menekült is volt Magyarországon: a háború idején érkezett több ezer lengyel,² az olasz hadüzenet után olasz hadifoglyok, szlovének, néhány ezer orosz,³ akik az októberi forradalom és az azt követő polgárháború

-
- 1 A hivatalos adatok szerint – elsődleges forrás az Országos Menekültügyi Hivatal végleges jelentése 1924-ből. Ld. még: Magyarország történeti demográfiája. Magyarország népesedése a honfoglalástól 1949-ig. Szerk. Kovacsics József. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Bp., 1963. 230., 235–236.; *Faragó Tamás*: Bevezetés a történeti demográfiába. http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0010_2A_09_Farago_Tamas_Bevezetes_a_torteneti_demografiaba/ch07s04.html (a letöltés ideje: 2016. jún. 17.). Mócsy I. számításai szerint a menekültek száma összesen 426 ezer fő volt. Ld.: *Mócsy István*: The effects of World War I. The uprooted: Hungarian refugees and their impact on Hungary's domestic politics, 1918–1921. Brooklyn College Press, New York, 1983. <http://www.hungarianhistory.com/lib/mocsy/mocsy03.htm> (a letöltés ideje: 2016. jún. 15.).
- 2 40 ezer lengyel menekült (köztük számos galíciai ortodox zsidó) a háború kitörése és az 1914–1915. évi harci események következtében érkezett hazánkba. Ld.: *Héjj Attiláné Terkalska Aldona*: A magyarországi lengyelek története és mai kulturális viszonyai. In: *Másság – azonosság (1): Kisebbségismereti előadások Kőbányán*. Szerk. Demeter Zayzon Mária. Kőbányai Önkormányzat, Bp., 1994. 247.; *Ablonczy Balázs*: Trianon árvái. http://mta.hu/mta_hirei/trianon-arvai-106742 (a letöltés ideje: 2017. jan. 12.)
- 3 Halász Iván 3-4 ezerre teszi a magyarországi orosz emigránsok létszámát. Lásd: *Иван Халас*: Русская белая эмиграция и Венгрия в начале 1920-ых годов. – В: *Российская белая эмиграция в Венгрии (1920–1940-е годы)*. Отв. ред. Александр С. Стыкалин–Ева Мария Варга. Пробел-2000, Москва, 2011. с. 22.

elől emigráltak, és pár száz örmény,⁴ akik az I. világháború alatt Törökországban lezajlott örmény népirtás miatt vándoroltak be az országba. Mivel azonban az elcsatolt területekről menekülők nagy része – 290 000 fő – az 1920-as népszámlálás időpontja előtt jött át Magyarországra, ők közvetlenül nem tükröződnek a fent említett növekedésben (csak itt született gyermekeik révén).⁵ Így azonban a növekedés nagy (évi 0,85%-os) természetes szaporulatot feltételez, ami megközelítené az Európa élvonalában lévő balkáni államokét is. Másképpen: a migráció a határváltozások után sem volt elhanyagolható összetevője a népességnövekedésnek.

Az 1930. évi népszámlálás azonban mindössze 81 491 külföldi állampolgárt regisztrált Magyarországon, akik az ország jelen lévő lakosságának 1%-át tették ki. A korabeli magyar törvények értelmében külföldinek számítottak azok a volt magyar állampolgárok, akik 1918-ban nem laktak Magyarország Trianon utáni területén (kivételt képeztek azok, akik elszakított területen tartózkodtak ugyan, de 1921. július 26-án magyarországi illetőséggel bírtak, vagy 1922. július hó 26-ig magyar állampolgárságuk fenntartását bejelentették, optáltak). Ezt figyelembe véve ezeket a külföldi állampolgárokat felfoghatjuk

1. bevándorlókként – mert, bár az említett menekülő-repatriálók jelentős része felvette a magyar állampolgárságot, az átköltöző személyek állampolgárságának rendezése egészen az 1930-as évek elejéig eltartott,⁶ miközben olyanok is szép számban érkeztek, akik nem is szándékoztak magyar állampolgárságot szerezni;

2. azok leszármazottjaiként – mert az állampolgárság attól függött, hogy a gyermek *kitől* származott, a születés helye az állampolgárságra befolyással nem volt, így a külföldieknek belföldön született gyermeke „a belföldön születés ténye által magyar állampolgárságot nem szerezhetett”, külföldi állampolgár maradt.⁷

A bevándorlás eredményezte népességnövekedést a humán tőke növekedéseként értelmezve a migráció minden bizonnyal hozzájárult a gazdasági fejlődéshez, bár ennek kvantifikálása nem egyértelmű, hiszen a megnövekedett humán tőke számos problémát is gerjesztett. A munkanélküliek ugyanis inkább terhet jelentettek a költségvetésnek, mint hasznot.

A két világháború közötti migránsok gazdasági potenciáljának és integrációjának vizsgálata számunkra elsősorban azért érdekes, mert

4 Kránitz P. P. kétszázra teszi az Oszmán Birodalomban lezajlott örmény népirtás menekültjeinek számát Magyarországon. Az örmény népirtás menekültjei Magyarországon. Ld. <http://ujkor.hu/content/az-ormeny-nepirtas-menekultjei-magyarorszagon> (a letöltés ideje: 2016. nov. 12.)

5 Magyarország történeti demográfiája i. m. (1. jz.) 230., 235–236.; Kovács Alajos: Belső vándorlások Magyarországon, különös tekintettel Heves vármegyére. Magyar Statisztikai Szemle (1933) 6. sz. 146–147.

6 Mócsy I.: i. m. (1. jz.).

7 Állampolgársági szempontból vegyes házasságokra ez nem vonatkozott, mert ha magyar állampolgárságú férfival egy idegen honos nő házasságot kötött, a gyermekek magyar állampolgárok lettek, ugyanis a feleség a házasságkötés révén elveszítette az eredeti honosságát és megszerezte a magyar állampolgárságot. A gyermek magyar állampolgársága akkor is fennállt, ha az anya magyar honos, az apa pedig külföldi volt.

1. az 1920-as években Magyarországon élő külföldiek állampolgárság szerinti összetétele lényegesen átalakult: az I. világháború előtt többségük még Lajtán túli volt (az osztrákok aránya ekkor 84%, később csak 14%), és magyar anyanyelvű alig volt köztük;⁸

2. ma is hasonló kihívásokkal kell megküzdenie a térségnek. A két világháború közötti kor magasabb toleranciaszintje azonban feltehetően összefüggésben volt azzal a ténnyel, hogy – noha érkezésük váratlan volt (de ugyanakkor beláthatóan korlátos is) – *a honosságot nem kapó/kérő migránsok is a befogadó közösséghez hasonló kulturális háttérrel rendelkeztek*, mint ez tanulmányunkból kiderül.

Vizsgálatunkban arra voltunk kíváncsiak, hogy az I. világháború utáni bevándorlás résztvevői milyen demográfiai-foglalkoztatási sajátosságokkal bírtak a helyi lakossághoz képest (voltak-e speciális célterületek, jól elkülöníthető niche-ek). A migránsok munkaerőpiaci beilleszkedésének nyomon követéséhez az 1930-as magyar népszámlálás adatait használtuk, s mivel csak egy népszámlálással rendelkezünk a vizsgált időszakra (és azonos országterületre) vonatkozóan, ezért csak statikus képet tudunk vázolni. Forrásunk az 1930. évi népszámlálás keresőkre vonatkozó eredeti, kéziratos (nem publikált) foglalkozási statisztikája, ahol az állampolgárságot nemek és foglalkozások szerinti bontásban is közölték – az utóbbit foglalkozási ágak szerint is részletezve.⁹

A külföldi honosok munkaerőpiaci integrációja (annak sikeressége, az általuk betöltött pozíciók hierarchiaszintje) vélhetően összefüggésben volt a demográfiai sajátosságaikkal. Ezért először megvizsgáljuk a külföldi honosok kulturális hátterét: állampolgárság szerinti megoszlásukat (beleértve a „magyar birodalmi születésű” kategóriát), nemük, vallásuk, magyar nyelvtudásuk, területi elhelyezkedésük szerinti megoszlásukat (sajnos korszerkezetükről nincsenek adataink, pedig ez alapvető mutató lenne emberi erőforrásként való értelmezésük szempontjából). Az elemzés során a migránsok egyes alcsoportjait reprezentáló statisztikai mutatókat egymással és a befogadó társadalom mutatóival is összevetettük. Ezután, a vizsgálat második részében, bemutatjuk a Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok munkaerőpiaci beilleszkedését az általános aktivitási mutató, a gazdasági, illetve foglalkozási (fő)csoporthoz tartozás szerinti mutató, a koncentrációs rátájuk segítségével. A vizsgálat során a származási hely szerinti csoportosításon túl nemek szerinti elkülönítést alkalmaztunk, mivel a nők eltérő mintákat mutattak a befogadó társadalmon belül, és az egyes migráns csoportok esetében is (alacsonyabb bér, alacsonyabb foglalkoztatottsági ráta stb.). A két világháború között megindult a hagyományos női szerepek (feleség, családanya, háziasszony) fellazulása, a nők professzionalizálódása, kilépése a háztartás keretei közül a férfiak világába. Ennek oka az, hogy egy férfi (ipari)

8 Faragó T.: i. m. (1. jz.).

9 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest; = MNL OL), KSH-XXXII-23-h.

munkás keresetéből nem lehetett eltartani egy gyermekes családot már az 1914 előtti Balkánon sem,¹⁰ de Köztes-Európában sem 1918 után.¹¹

Statisztikánk 81 ezer embert ölel fel, a 350 ezer migráns (és gyermekeik) alig negyedét – ők azok, akik nem kértek/kaptak magyar állampolgárságot. Fel-tételezzük, hogy *esetükben inkább a gazdasági indokok játszottak szerepet a migrációban, amelyet valószínűleg ideiglenesnek tekintettek (mert illetőségi helyüket – kvázi lakcímüket, amely elengedhetetlen volt a magyar állampolgárság megszerzéséhez – nem adták fel)*. Ez alól az oroszok nyilvánvalóan kivételek, ők politikai menekültek voltak,¹² akik nem is kértek magyar állampolgárságot abban reménykedve, hogy a hazájukban levő új politikai rendszer nem marad fenn sokáig, és vissza tudnak majd térni. A menekülteken kívül e halmazban voltak egyértelműen gazdasági bevándorlóként azonosítható csoportok is, akik munkát kerestek: ilyenek a bolgárkertészek, akik ráadásul szezonális migránsok voltak. A magyar állampolgárságot kaptak részhalmaza nagyobb részben tekinthető *menekültnek*, akik nem kizárólag munkavállalás céljából érkeztek az országba (hiszen a magyar állampolgárság megszerzése magyar illetőségű lakcímet igényelt: fel kellett tehát adni eredeti egzisztenciájukat). Ez egyes középosztálybeli rétegeket eleve fogékonyabbá tett az antiszemitizmusra, másrészt érthetővé teszi a vagonlakások létét is.

A külföldi állampolgárok statisztikája lehetőséget ad születési helyük szerinti részletezésükre, 4 kategóriába sorolva e személyeket:

– *Az 1930. évi Magyarország területén született külföldi állampolgárok*. Ide-tartoznak külföldi bevándorlók Magyarországon született *gyerekei is*, valamint azok a felnőttek, akik korábban is itt éltek, de nem kaptak állampolgárságot – a zsidóság esetében volt számuk jelentősebb. Ez a 30 ezer fő *a nem honos lakosság közel 40%-át* tette ki. Ők tehát egyrészt *nem tekinthetők a szó szoros értelmében vett „új” migránsnak* (csak nem honos helybélinek), másrészt a munkaerőpiaci vizsgálatokból e csoport értelemszerűen kiesett (hiszen egy részük gyerek volt), harmadrészt egy részük már 1920 előtt is az 1930-as országterületen élhetett.¹³

10 *Demeter Gábor*: A Balkán és az Oszmán Birodalom. I. MTA BTK TTI, Bp., 2014. 483–488. és 623., III.93. táblázat.

11 *Stanislav Holubec*: Between Scarcity and Modernity: Working Class Families in Prague in the Interwar Period. *Hungarian Historical Review* 3. (2014) 168–198.

12 A menekültstátuszt nemzetközileg az 1920-as évek közepén definiálták és akkoriban pusztán egy-egy etnikai csoporthoz tartozó hontalan személyekre vonatkozott – legelején az orosz és örmény menekültekre. Ld.: *Kránitz Péter Pál*: Orosz és örmény menekültek és a menekültügy az I. világháborút követően Kelet-Európában, különös tekintettel Magyarországra. *Világtörténet* 37. (2015) 465.

13 Másképpen fogalmazva, a vizsgált 81 ezer fő esetében nemcsak az nem mondható meg, hogy mennyi (1) a munkaképes korú és (2) a munkavállalási célokkal érkező, de az sem, hogy mennyi (3) a migráns (nem itt született) és (4) közülük hányan jöttek 1920 után. Így helyesebb a vizsgálatban a „külföldi honosságú” kifejezés szerepeltetése, mint a „migránsé”. A két terminus technicus között ugyanis nemcsak konnotációját, de jelentését illetően is jelentős differencia van.

- *A régi Magyarországtól elcsatolt területeken születettek.*¹⁴
- *A régi Horvát-Szlavónországban születettek.*
- *Egyéb országban születettek.*

A bevándorlók kibocsátó területek szerinti megoszlása

Az 1930-ban regisztrált több mint 81 ezer külföldi állampolgár több mint fele származott az I. világháború eredményeként összeomlott Ausztria-Magyarország utód-államaiból (65%) és leginkább azokból az országokból, ahova Magyarországtól el-

1. táblázat. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok megoszlása származási ország szerint, 1930

Származási ország	Férfi	Nő	Összesen	Összesen %
	szám szerint			
Ausztria	3 516	6 731	10 247	12,6
Bulgária	2 194	644	2 838	3,5
Csehszlovákia	8 733	12 607	21 340	26,2
Franciaország	124	265	389	0,5
Jugoszlávia	4 028	4 172	8 200	10,1
Lengyelország	6 120	6 509	12 629	15,5
Nagy-Britannia	216	282	498	0,6
Németország	1 407	2 121	3 528	4,3
Olaszország	866	876	1 742	2,1
Oroszország	2 453	1 798	4 251	5,2
Románia	5 842	6 517	12 359	15,2
Svájc	194	297	491	0,6
Törökország	196	167	363	0,4
USA	637	609	1 246	1,5
Egyéb	768	613	1 370	1,7
Összesen	37 293	44 198	81 491	100,0

14 A trianoni békeszerződés az illetőségi helyhez kötötte az állampolgárságot: a magyar állampolgárság egyidejű elvesztésével az utódállam állampolgára lett az, akinek elcsatolt területen volt az illetőségi helye. Tehát aki 1920 után jött Magyarországra közülük, már nem rendelkezett magyar állampolgársággal. A békeszerződés opciós lehetőséget biztosított ugyan, de ez csak akkor járt a magyar állampolgárság megtartásával, ha ahhoz a magyar belügyminiszter hozzájárult. Az opció elfogadásáról az érintett bizonyítványt kapott, viszont át kellett költöznie Magyarország megmaradt területére. Az első és második bécsi döntések nyomán visszaszerzett területen élők újra magyar állampolgárok lettek.

2. táblázat. A „magyar birodalmi” születésű külföldi állampolgárok száma és aránya, 1930

Születési hely szerint

A külföldi állampolgárok részletezése	Az 1930. évi Magyarország területén	A régi Magyarországtól elcsatolt területeken	A régi Horvát-Szlavónországban	Összesen a régi Magyar Birodalom területén	Egyéb külföldön	Összesen
Szám szerint	30 614	21 508	1 141	53 263	28 228	81 491
%	37,6	26,4	1,4	65,4	34,6	100

3. táblázat. A magyar birodalmi születésű külföldi állampolgárok részletezése, 1930

Születési hely szerint

A külföldi állampolgárok részletezése	Az 1930. évi Magyarország területén	A régi Magyarországtól elcsatolt területeken	A régi Horvát-Szlavónországban	Összesen a régi Magyar Birodalom területén	Az adott ország és egyéb külföld más területein	Összesen
Ausztria	3251	1098	36	4385	5862	10 247
%	31,7	10,7	0,4	42,8	57,2	100
Csehszlovákia	7999	8565	77	16 641	4699	21 340
%	37,5	40,1	0,4	78	22	100
Lengyelország	6844	690	22	7556	5073	12 629
%	54,2	5,4	0,2	59,8	40,2	100
Románia	3806	7841	26	11 673	686	12 359
%	30,8	63,5	0,2	94,5	0,5	100
Jugoszlávia	3079	2633	911	6623	1577	8200
%	37,6	32,1	11,1	80,8	19,2	100
Olaszország	843	138	14	995	747	1742
%	48,4	7,9	0,8	57,1	42,9	100
Egyéb külföld	4792	543	55	5390	9584	14 974

csatolt területek kerültek, így Csehszlovákiából, Romániából, Jugoszláviából (52%), továbbá az újjáalakult Lengyelországból (15,5%) (1–2. táblázat).

A külföldi állampolgárokon belül tehát összességében a „magyar birodalmi” születésűek voltak túlsúlyban az országban született külföldi honosságúak (gyermek?) nagy száma miatt, de a régi Magyarországtól elcsatolt területekről származók közöttük alárendelt szerepet játszanak (20 ezer fő, 25%), mert zömük (főként a magyar-tudatúak) kérvényezte és megkapta a magyar állampolgárságot. Így az „egyéb külföldiek” száma meg is haladta e csoportét (33%). *Az idegen honosságúak több mint fele (55%) így is a magyart vallotta anyanyelvének (1. ábra), azaz másképpen fogalmazva: a mai országterületen született „idegenek”, illetve a régi országterületről elszármazó nem honos lakosság 80%-ban magyarnak vallotta magát.* Érdemes tehát megvizsgálni az egyes csoportok magyar nyelv-tudását.

A bevándorlók anyanyelv szerinti megoszlása

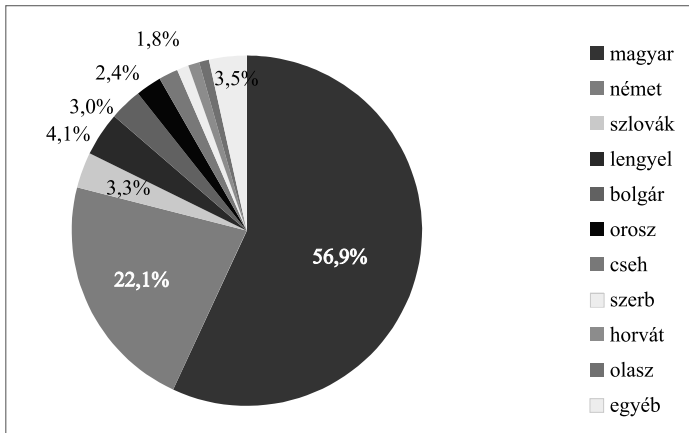
A régi Magyarországtól elcsatolt területekről szám szerint legtöbben Csehszlovákiából és Romániából érkeztek (1. és 3. táblázat), s igaz ugyanez a kibocsátó ország lakosságához mérten (a kibocsátó ország lakosságának százalékában kifejezve) is. Arányában kevesebben jöttek Jugoszláviából, Ausztriából és Lengyelországból. A sorrend megfelel a magyarság adott országokban mért százalékos gyakoriságának is, noha önmagában ez még nem bizonyítja, hogy a migránsok túlnyomó része valóban magyar ajkú. Az anyanyelvi és honossági adatok kombinációja azonban alátámasztja azt a feltételezést, hogy a külföldi honos bevándorlók számos csoportja esetében (csehszlovák, jugoszláv, román) a magyar anyanyelvűek domináltak. A 12 ezer román illetékességű migráns 90%-a magyar anyanyelvű volt, a 21 ezer csehszlovák állampolgárnak pedig kétharmada (2. ábra). A horvát ajkúak (800) és a horvát területekről érkezők esetében (911 fő) ez a megállapítás nem áll fenn. A 12 ezer lengyelországi illetékességűhöz képest a lengyelt anyanyelvként csak negyedük beszélte (érvényes ez egész Jugoszláviára is, míg az olaszt az olasz állampolgárságúak 40%-a használta anyanyelvként) (4. táblázat). A külföldi honosok közel negyede (22%) német anyanyelvű volt. A német anyanyelvű migránsok nagyobb száma az osztrák honosságúakhoz képest megint nem igényel magyarítást, hiszen a *Volksdeutsch* csoport minden utódállamban megtalálható volt, miként a Lengyelországban lévő zsidó csoportok is gyakran ezt a nyelvet adták meg anyanyelvként, ezért is alacsony a lengyel nyelv reprezentáltsága a lengyel honosok között. Az olasz honosságú bevándorlók fele magyar anyanyelvű volt, ami valószínűleg a fiumei elvándorláshoz kapcsolható. (Meg kell ugyanakkor említeni, hogy a magyar nyelv magas reprezentációjának oka lehet, hogy az anyanyelvi adatokba beleszámítanak a magyarországi születésű nem honosak adatai is, ami nyilvánvalóan a magyarság irányába torzít).

4. táblázat. A külföldi honosok anyanyelve a kibocsátó ország államnyelvéhez viszonyítva

A külföldi állampolgárok honossága*	Létszám	Anyanyelvként beszéli a kibocsátó ország nyelvét	A nem honosok %-ában
Ausztria	10 247	17 983	180%**
Csehszlovákia	21 340	2 691+1 441	25%
Lengyelország	12 629	3 302	25%
Románia	12 359	1 500	10%
Jugoszlávia	8 200	898+835	22%
Olaszország	1 742	748	40%

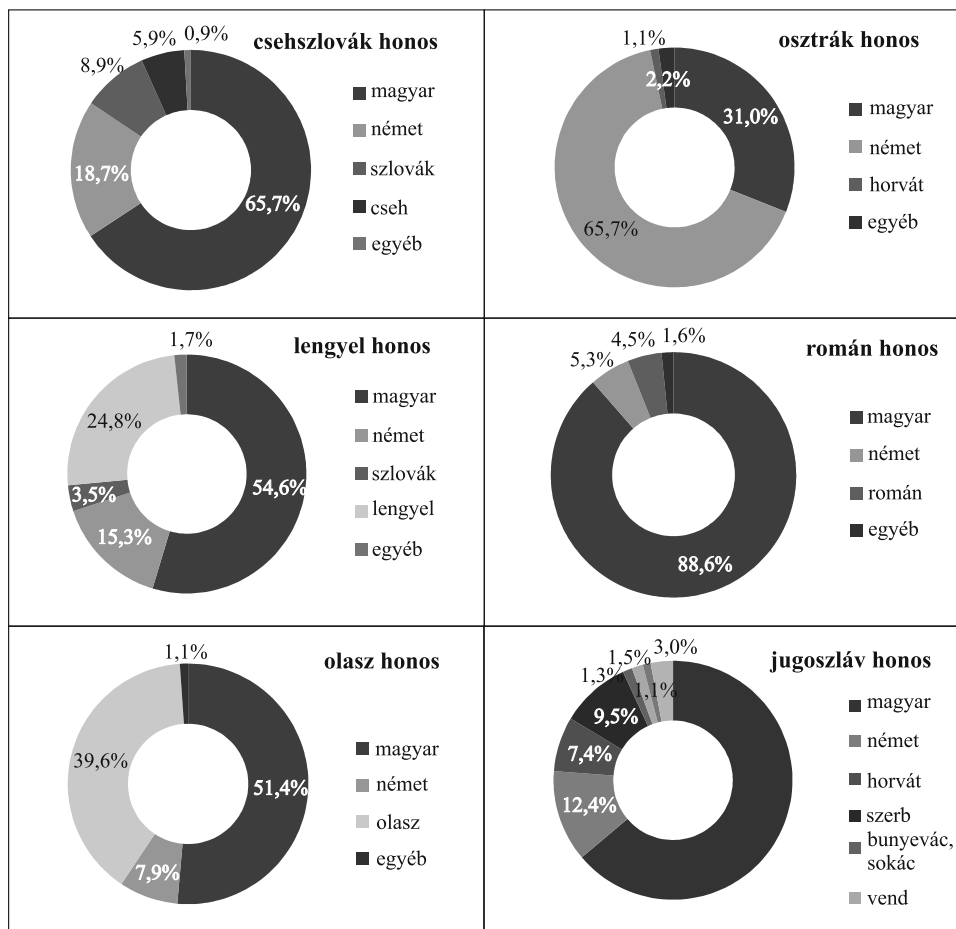
* Beleértve a magyarországi születésű nem honos lakosságot is. ** A magas érték egyértelműen a zsidóságra utal, mely nem Ausztriából származik.

1. ábra. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok anyanyelv szerint, 1930

Keresztábrás elemzést végezve: a magyar anyanyelvűek legnagyobb számában csehszlovák (14 026 / 30%) és román (10 952 / 24%) állampolgárok voltak, több mint a felük e csoportból származott. Ez nem meglepő. Az orosz migránsok száma és aránya Magyarországon nem volt nagy Franciaországhoz, Csehszlovákiához, Jugoszláviához vagy Bulgáriához képest.

2. ábra. A nem magyar honosságú csoportok anyanyelv szerinti megoszlása

A bevándorlók magyarnyelv-tudása

Noha a magyar nyelv ismerete és a magyar anyanyelvként való bevallása két külön kategória, valójában elég nagy homogenitás jellemezte a külföldi honosok (és ezen belül a migránsok) magyarnyelv-tudását. A külföldi állampolgárok 86%-a tudott magyarul, bár voltak különbségek az állampolgárságuktól függően: legnagyobb az aránya a magyarul tudóknak a román állampolgárok között (97,4%), valamint a csehszlovák állampolgároknál; alacsonyabb az arányuk az osztrák állampolgároknál és az egyéb külföldiek csoportjában. Voltak nemek szerinti különbségek is: a nőknél – olykor kevéssel (kb.1%-kal), de – alacsonyabb a magyarul tudók aránya, mint a férfiaknál (5. táblázat).

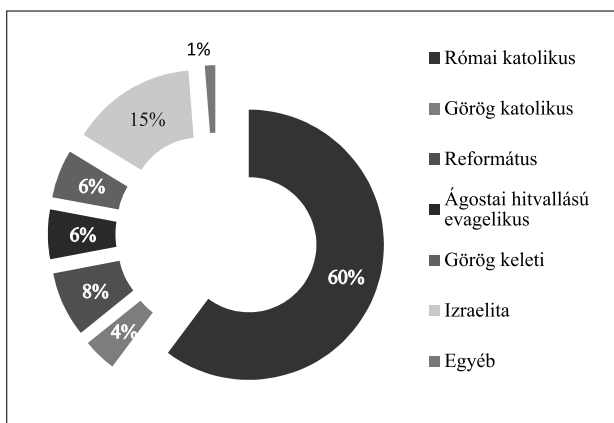
5. táblázat. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok magyarul tudása, 1930 (%)

Állampolgárság	Magyarnyelv-tudás			Magyar anyanyelvű
	férfi	nő	összesen	összesen
Osztrák	76,5	67,2	70,4	31
Csehszlovák	93,7	88,2	90,5	67
Román	97,0	97,8	97,4	89
Jugoszláv	88,7	89,8	89,2	75
Lengyel	92,0	90,8	91,4	54
Olasz	82,3	85,0	83,7	50
Egyéb külföldi	75,2	76,4	75,8	n. a.
Összesen	87,4	85,1	86,2	57

A külföldi honosok vallási megoszlása

A külföldi honosok több mint fele római katolikus volt (3. ábra). A római katolikusok dominálnak az állampolgárság szerint képzett csoportokon belül is – kivéve a lengyel honosokat, ahol túlsúlyban vannak az izraeliták, megerősítve korábbi feltételezésünket a nyelvtudás sajátosságairól. A zsidók számuk alapján a római katolikusok után 2. helyen álltak a külföldi honosságú állampolgárok között (és 91%-uk budapesti lakos volt), ezek fele volt lengyel állampolgár, de jelentős arányt képviseltek a csehszlovák (10,5%) és a román (12%) honosok között is. (Elképzelhető, hogy egy részük már 1920 előtt itt élt, tehát nem „új” migráns.) A görögkatolikusok (4%) a román állampolgárok között voltak gyakoribbak, ahol arányuk 6,7%. A görögkeletiek (6%) főleg Bulgáriából és Jugo-

3. ábra. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok vallása, 1930

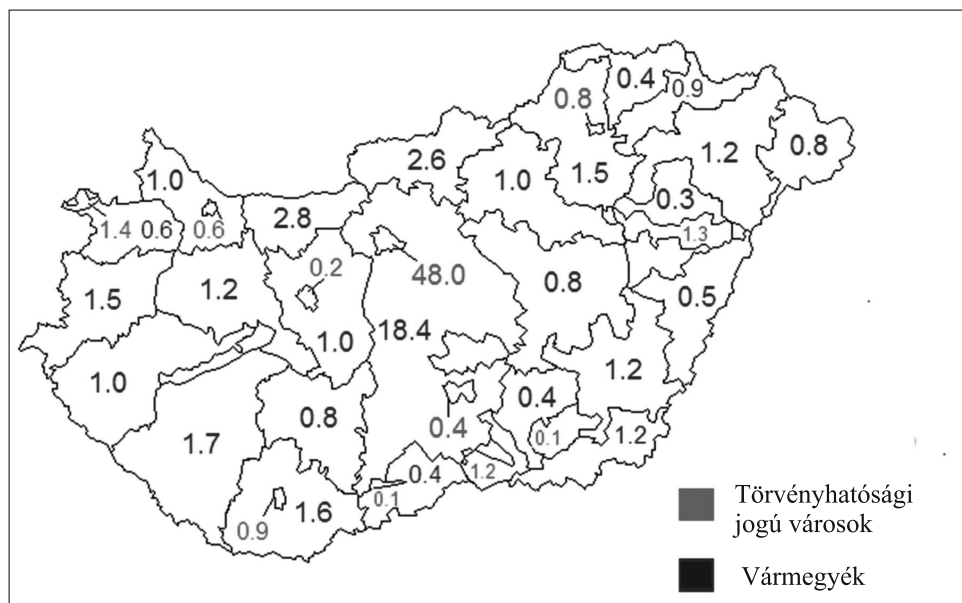

szláviából vándoroltak be – az összes bolgár állampolgárságú bevándorló görögkeleti vallású volt (de ezt nem ezekből a táblázatokból tudjuk, hanem az egyedi munkavállalási engedélyekből),¹⁵ a jugoszláv állampolgárokon belül pedig csak 10%-ot képezett e vallási csoport, mely szintén megerősíti, hogy a Magyarországra bevándorlók között a szerb anyanyelvűek kisebbségben voltak. „Legki egyensúlyozottabbnak” a román állampolgárok vallási szerkezete tekinthető, akik között jelentős aránnyal képviselteti magát több felekezet is, igaz, ez a román állam sajátosságaihoz mérve nem különleges (az ortodoxok alacsony aránya a román migránsok között viszont sajátos az ország vallási viszonyainak ismeretében – ez megint arra utal, hogy nem román anyanyelvűek voltak a külföldi honosok, vagy ha igen, akkor zömmel görögkatolikusok).

A nem magyar honosságú lakosság célterületei

A külföldi honosságú lakosok Magyarország székesfővárosában, Budapesten koncentráltak – majdnem a felük itt élt (48%), és még Pest-Pilis-Solt megyében (18,4%) volt jelentős az arányuk. A törvényhatósági jogú városok között Sopronban, Debrecenben és Szegeden voltak még jelen észrevehető aránnyal (1% fölött) (4. ábra).

4. ábra. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok területi eloszlása %-ban, 1930

15 MNL OL K 184, 4075–4 081. cs., 1933, A tétel. Bolgár állampolgárságú kertészek és kertmunkások magyarországi munkavállalásának engedélyezése.

A külföldi honosságúak nemek szerinti megoszlása

A migránsok között 1000 férfira 1185 nő jutott, másképpen a bevándorlók 54%-a volt nő. *Ez némileg meglepő eredmény annak tükrében, hogy hipotézisünk szerint a honosságot nem kapó migránsok zömmel munkavállalási céllal érkeztek az országba.* A férfiak csak a bolgár, orosz, török (ez érthető is) és amerikai honosságú bevándorlók között domináltak. A bolgár honosságú migránsok zöme szezonális munkás volt (kertész), akik családjukat hátrahagyva vándoroltak ki: 1000 férfira körülbelül csak 293 nő esett (érthető módon, hiszen a bolgárkertészeti munkaintenzív és idényjellegű szakma volt, a migránsok télen hazatértek családjukhoz, akiknek eltartása idegen földön jelentősen csökkentette volna a profitot). Az oroszok között a forradalom, majd a bolsevizmus elől menekülő nemesi és polgári családok tagjai, a fehér hadsereg tisztjei, kozákok, akik közül sokan a családjukkal érkeztek, a háborúban elesett katonák özvegyei és árvái domináltak.¹⁶ Közöttük 1000 férfira csak 733 nő jutott. De más célországokkal szemben (Bulgáriában – ahová Vrangel báró katonái menekültek a dél-orosz hadjárat veresége után – például 1926-ban 1000 orosz férfira 315 orosz nő jutott) a nemek szerinti megoszlás Magyarországon így is jóval kiegyensúlyozottabb volt.

A bevándorlók munkaerőpiaci integrációjára ható tényezők

Fontos hatótényező volt Magyarországnak a határváltozások következtében átrendeződött gazdasági szerkezete. A mezőgazdaság lényegében az egész korszakban stagnált; bizonyos előrelépés a zöldség- és főleg a gyümölcsstermesztésben történt. Az iparban a régi vezető ágazatok stagnáltak ugyan, de igen jelentős fejlődés bontakozott ki a textiliparban: 1920–1922 folyamán 43 új gyárat alapítottak; az 1920-as években az összes magyar gyáripari beruházás 1/3-a a textiliparban történt.¹⁷ A nehézipar egyes ágazataiban is fejlődés következett be. A magyar elektrotechnikai műszergyártás, a közlekedési eszközgyártás és a gépipar egyes termékei világmárkát jelentettek: a gépipari termelésen belül az elektrotechnikai ipar részesedése az 1920-as évek 15%-áról az 1930-as évek végére 30%-ra nőtt.¹⁸ A nagy gazdasági világválságot alig érezte meg a textil-, a bőr- és a papíripar, itt csak 2–4%-os visszaesés következett be. Megnövekedett viszont a munkanélküliség a dualista korszakhoz képest.

A másik lényeges tényező a külföldi állampolgárok Magyarországon való tartózkodásának és munkavállalásának korabeli szabályozása. Hogy megvédje a munkaerőpiacot, a központi hatalom általános, illetve csak bizonyos állampolgárságú csoportokra vonatkozó korlátozó intézkedéseket vezetett be.¹⁹ 1925-ben látott

16 Халас, И.: i. m. (3. jz.) 22.

17 Magyarország története. VIII/2. 1919–1945. Főszerk. Ránki György. Akadémiai, Bp., 1984. 746.

18 Uo. 743–744.

19 A háború befejezése után kitört forradalmak, a súlyos politikai és gazdasági viszonyok továbbra is szükségessé tették a külföldi állampolgárok fokozottabb ellenőrzését és a megszorító rendelkezések fenntartását (korábban a külföldi állampolgárok még különös jogvédelmet élveztek). A külföldiek magyarországi tartózkodása, lakhatása és kiutasítása a belügyminiszter jogköre volt.

napvilágot a magyar belügyminisztérium rendelete, amely szerint a külföldi állampolgár a magyar állam területén a szabályszerű bejelentés után csak két hónapig tartózkodhat engedély nélkül, ezen túlmenően csakis engedéllyel.²⁰ Tekintettel a magas munkanélküliségre, a kormánzatnak be kellett vezetnie a munkavállalási engedély szabályozását: munkát, alkalmazást a külföldi Magyarország területén nem vállalhatott, csak abban az esetben, ha munkavállalási engedélye volt.²¹

A bevándorlás szabályozásáról kétoldalú nemzetközi egyezmények is születtek egyes csoportok esetében. Így például 1924-ben a bolgár és a magyar kormánykörök megállapodtak, hogy egymás állampolgárainak kölcsönös szabad hozzáférést biztosítanak munkaerőpiacikhoz. A fent említett megállapodás ellenére a gazdasági válság erősödésével az 1920-as évek végén a magyar oldal egyoldalúan 2500 főben szabta meg a bolgár kertészek számát, noha ezt nem tudta szigorúan betartatni, és az 1930-as években évente így is mintegy 3000–4000 bolgár kertész dolgozott Magyarországon.²²

A külföldi honosok gazdasági aktivitása

Hogyan vázolható a 20. század első évtizedeiben Magyarországon élő külföldi honos lakosság munkaerőpiaci helyzete? Az erre alkalmas egyik mutató az úgynevezett *általános aktivitási mutató*, amely a *gazdasági aktivitás*²³ arányát az össznépszerűséghez viszonyítja. Az 1930. évi népszámlálás viszont (úgy, ahogy az 1950 előtti népszámlálások általában) még nem gazdasági aktivitásról, hanem *keresőkről* (és eltartottakról) adott számot. A keresőkbe pedig beletartoztak (a munkanélkülieken kívül) a nyugdíjasok, valamint a vagyonukból élők. Mi úgy

Közvetlenül a háború után még az 1903. évi V. törvénycikk rendelkezett a külföldiek Magyarországon való tartózkodásáról. Az 1920-as évek közepén viszont, a közviszonyok javulásával e téren módosították ezt a törvénycikket.

20 Az átmeneti tartózkodási engedély leghosszabb időtartama egy év; állandó jellegű tartózkodáshoz pedig a lakhatási bizonylat szolgált, amelyet első ízben egy évre állítottak ki, de lejártá után hosszabb időre, esetleg visszavonásáig meghosszabbítható volt.

21 Ld. bővebben: *Wetzel Tamás*: A bevándorlás kérdése Magyarországon. Publikon, Pécs, 2011.

22 *Пенка Пейковска*: Българските общности в Унгария. Миграции и историко-демографска характеристика. Szófia, 2011. 307. Ekkor hozták létre azokat az intézményeket, amelyek a szabályozások betartására figyelték: az 1903. évi V. törvénycikk módosításáról szóló BM-rendelet értelmében szervezték meg a Külföldieket Ellenőrző Hivatalt, amely 1925. június 1-jén kezdte meg működését. Ekkor a hivatal még a budapesti rendőrkapitány ellenőrzése alá tartozott. Az 1930. évi XXVIII. törvénycikk 2. paragrafusa rendelte el a Külföldieket Ellenőrző Országos Központi Hatóság (KEOKH) felállítását 1931. február 1-jével kezdődően, amely „minden egyes külföldi honost egyénileg nyilvántartott ellenőrzés és lakhatási engedélyek kiadása és meghosszabbítása céljából”. Ld. még: *Kovács Alajos*: Külföldi honosok és külföldi születésűek Magyarországon. Magyar Statisztikai Szemle 11. (1933) 3. sz. 141.

23 Mai értelmezése szerint a gazdasági aktivitás fogalma magában foglalja azokat a személyeket (kortól függetlenül), akik munkát végeznek a gazdasági javak és a szolgáltatások területén egy meghatározott időszak alatt, ill. azokat a személyeket is, akik *állást kereső* munkanélküliek, ill. akik első ízben kívánnak elhelyezkedni.

6. táblázat. A magyar és külföldi állampolgárságú kereső népesség Magyarországon, 1930

	Magyar állampolgárok			Külföldi állampolgárok		
	férfi	nő	összes	férfi	nő	összes
Keresők (fő)	2 905 125	1 048 725	3 953 850	27 739	17 653	45 392
Jelen lévő lakosság (fő)	4 212 817	4 438 209	8 651 026	37 293	44 198	81 491
Általános aktivitási mutató (%)	68,9	23,6	45,7	74,4	39,9	55,7

fogjuk fel (egyetértve Faragó Tamással),²⁴ hogy a régi kereső fogalma nagyjából megfelel a *mai aktív kereső*nek, egyrészt mert a nyugdíjrendszer csak a népesség kis részét érintette (főként az állami alkalmazottakat, és néhány privilegizáltabb szakmai csoportot), másrészt, éppen az általunk kutatott népszámlálás tartalmazza az első hivatalos átfogó adatot a munkanélküliekre.²⁵ Ezért nem tettünk kísérletet korrekcióra, így a keresők létszámát viszonyítottuk az össznépességhez.

A külföldi állampolgároknál az átlagos gazdasági aktivitási mutató 10%-kal magasabb, mint a magyar állampolgároké, ami elsősorban a nők nagyobb gazdasági aktivitásának tudható be, de a férfiak esetében is meghaladja a magyar állampolgárságú lakosság átlagát (6. táblázat). A nők szerepvállalása megerősíteni lát-szik a csoport munkavállalási célú motiváltságát.

A nem honos bevándorlók állampolgárság szerinti bontása alapján az általános aktivitási mutató minden esetben magasabb a magyar állampolgárokénál. Nagy eltérések nincsenek, a foglalkoztatottság 50% és 60% között ingadozik, egy

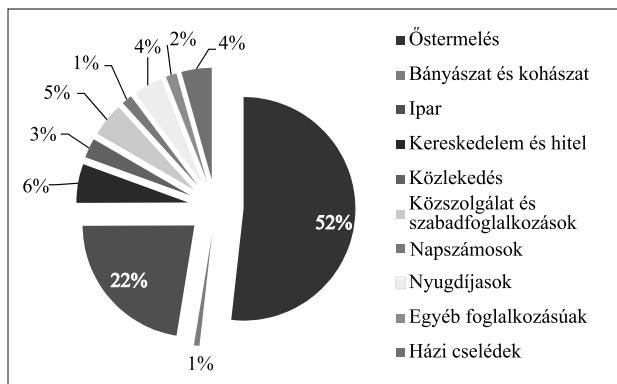
7. táblázat. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok általános aktivitási mutatója, 1930

Állampolgárság	Keresők szám szerint	Általános aktivitási mutató, %	Keresők szám szerint		Általános aktivitási mutató, %	
			férfi	nő	férfi	nő
Bolgár	2 046	72,1	1 956	90	89,1	14
Csehszlovák	11 739	55	6 414	5 325	73,4	42,2
Jugoszláv	4 317	52,6	2 952	1 365	73,3	32,7
Lengyel	6 849	54,2	4 685	2 164	76,5	33,2
Német	2 148	60,9	1 091	1 057	77,5	49,8
Olasz	902	51,8	660	242	76,2	27,6
Orosz	2 045	48,1	1 750	295	71,3	16,4
Oszttrák	6 767	66	2 693	4 074	76,6	60,5
Román	6 188	50	3 955	2 233	67,7	34,3

24 Faragó T.: i. m. (1. jz.).

25 Uo. Akkor is, ha tartalmából kimaradt az agrárszektor, mivel nagyobb részük mezőgazdasági idénymunkás volt.

5. ábra. A magyar állampolgárságú keresők foglalkozási főcsoportonként, 1930

kivétellel – a bolgár állampolgárok kiugró értéket mutatnak. Ez természetes is, hiszen ebben az esetben szezonális gazdasági, kertész migrációról van szó, ráadásul az értéket lefelé húzó nők és gyerekek aránya a migránsok között az ő esetükben igen alacsony volt. Legalacsonyabb a mutató az orosz állampolgároknál, akik politikai emigránsok, menekültek (7. táblázat).

Többet mond azonban ennél az egyes külföldi állampolgárok nemek szerinti általános gazdasági mutatója.

A férfiak esetében a foglalkoztatottság – a román állampolgárokat kivéve – magasabb, mint a magyar állampolgároké (69%); legmagasabb (89%) a bolgároknál. A nők között is magasabb az általános gazdasági mutató a magyar női állampolgárokéhoz képest (24%), csak a bolgár és az orosz nők esetében alacsonyabb. A bolgároknál a nők száma nagyon kicsi, ők kisegítőként jöttek Magyarországra: a bolgárkertész-csoportokban (a tajfákban) a nők házimunkát végeztek, mostak, főztek, s bár ők is dolgoztak a kertekben, a népszámlálásokban és a hivatalos papírokból (munkavállalási és lakhatási engedélyek) viszont inkább eltartottakként szerepeltek. Feltűnően magas a mutató az osztrák (60,5%) és a német (50%) honosságú nőknél.

Hogyan illeszkedtek be Magyarország munkaerőpiacán a külföldi állampolgárok, melyik foglalkozási főcsoportokban találjuk őket?

1930-ban *Magyarországon* a munkaerő felét még az „östermelés” (mezőgazdaság), egynegyedét viszont már az ipar foglalkoztatta. (Az 5. ábrán látható a magyar állampolgárok főfoglalkozásonkénti megoszlása.) A *külföldi állampolgárok* munkaerőpiaci beilleszkedése viszont mást mutat (8. táblázat). Nagyobb részük az iparban (39%), 10-12%-uk pedig az östermelésben, a közszolgálat és szabadfoglalkozások között, a kereskedelemben vagy pénzügyi szférában, avagy házi cselédként nyert foglalkoztatást. A külföldi honosságú *kereső férfiak* majdnem fele (47%) az iparban, 18,6%-a az östermelésben, 13,5%-a a kereskedelemben tevékenykedett. A külföldi honosságú *kereső nők* gazdasági struktúrája kiegyenlítettebb volt, mint a férfiaké –

8. táblázat. A magyarországi külföldi állampolgárságú keresők száma és aránya foglalkozási főcsoportokonként, 1930 (I)

Foglalkozási főcsoport	Férfi	Nő	Összesen	Férfi	Nő	Összesen
Östermelés	5 158	677	5 830	18,6	3,8	12,8
Bányászat és kohászat	960	29	989	3,5	0,2	2,2
Ipar	13 107	4 597	17 704	47,3	26,0	39,0
Kereskedelem és hitel	3 739	1 092	4 831	13,5	6,1	10,6
Közlekedés	1 179	27	1 206	4,2	0,2	2,7
Közszolgálat és szabadfoglalkozások	1 199	3 822	5 021	4,3	21,6	11,1
Napszámosok	784	281	1 065	2,8	1,6	2,3
Nyugdíjasok, tőkepénzesek stb.	933	1 490	2 423	3,4	8,5	5,3
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	423	1 181	1 604	1,5	6,7	3,5
Házi cselédek	257	4 462	4 719	0,9	25,3	10,4
Összesen	27 739	17 653	45 392	100	100	100

nagy vonalakban összefoglalva: negyedrészüket az iparban (26%), házi cselédként (25%), valamint a szabadfoglalkozásokban (21,6%) tevékenykedett.

Vannak különbségek a külföldiek foglalkozási főcsoportonkénti struktúrájában állampolgárság szerint is (9. táblázat): a bolgárok túlnyomó része (85%) az östermelésben tevékenykedett (ezen belül a kertészetben). Az oroszok megoszlása kiegyenlítettebb képet mutatott, 37-37%-uk az östermelésben és az iparban dolgozott. Mindkét nemzet esetében az agráriumban dolgozók aránya felülmúlta a magyar állampolgárokra jellemző átlagot. Az olaszok és a „lengyelek” az iparban voltak felülreprezentáltak, az utóbbiak a kereskedelemben is. De ebben a kategóriában szinte minden csoport gyakorisága meghaladta a magyar állampolgárságúak átlagát (6%). A közszférában és a szabadfoglalkozások között viszont csak az olaszok és németek mutattak nagyobb gyakoriságot (7-9%) a magyar keresők átlagánál (5%). A közlekedésben a jugoszláv (3%) és osztrák (15%) honosságúak gyakorisága volt kiugró. A horvát területekről ugyanis nagy számban költöztek vissza vasutasok. A napszámosok között az oroszok felülreprezentáltsága figyelhető meg (5,5%), viszont a cselédek országos arányát (4%) egyetlen külföldi honosságú csoporté sem közelítette meg.

A keresztábrulációs vizsgálat szerint első helyen állt az ipar a csehszlovák és olasz (58%), német (61%), osztrák (57%), román (46%), jugoszláv (33%) és orosz (37%) honosságúak között, ami a magyarországi átlagot is meghaladta (22%).

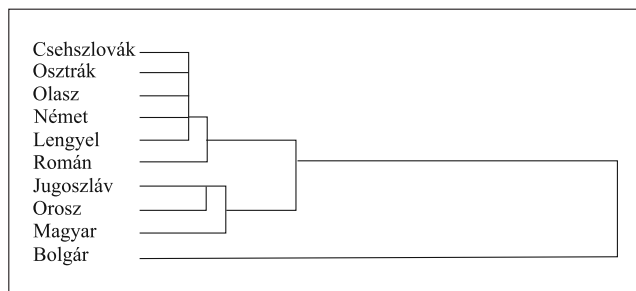
9. táblázat. A magyarországi külföldi állampolgárságú keresők aránya (%) foglalkozási főcsoportokonként, 1930 (II)

Foglalkozási főcsoport	Bolgár	Csehszlovák	Jugoszláv	Olasz	Lengyel	Német	Orosz	Oszták	Román
Östermelés	85	8	25,1	6,1	3,2	5,8	38	7,6	17,4
Bányászat és kohászat	0,05	4,7	6,8	6,1	2,9	1,7	2,2	2,9	3,4
Ipar	2,7	58,5	33,4	58,8	58,1	61,6	37,5	57,2	46,8
Kereskedelem és hitel	10,8	10,2	8	9,8	25,6	13,2	7,9	11,7	13,2
Közlekedés	0,3	3,6	15,3	3,8	1,6	2,4	1,9	5	4,1
Közfoglalkozás és szabadfoglalkozások	0,7	3,5	2,9	7,1	2,7	8,8	2,3	4,3	6,1
Napszámosok	0,1	3,2	3,4	1,5	2,9	1,3	5,5	2	3,8
Nyugdíjasok, tőkepénzesek	0,05	4,6	3,1	3,9	2,1	3,3	0,4	6	2,8
Egyéb és ismeretlen foglalkozásúak	0,3	2,4	1,2	1,4	0,8	1,2	2,3	1,5	1,8
Házi cselédek	0	1,3	0,8	1,5	0,1	0,7	2	1,8	0,6
Összes	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Úgy tűnik, ez a szektor szívta fel a legtöbb migránst – egy részük valószínűleg szakember volt (németek, oszták, csehszlovák honosságúak), mások egyszerű ipari munkások. A jugoszláv honosságúak foglalkozási szerkezete egyébként elég kiegyenlített volt. Az ipar a különböző állampolgárok gazdasági struktúrájában a 2. helyen állt a bolgároknál (mivel ők főleg zöldségkereskedéssel foglalkoztak), olaszoknál, lengyeleknél, németeknél, osztákoknál; a kereskedelem és hitel főfoglalkozási csoport mindegyiknél kb. 10%-kal részesedik, csak a lengyeleknél volt kiugróan magasabb (26%). Az orosz és román állampolgároknál erős még az östermelés (2. helyen áll).

A nyugdíjasok aránya az egyetlen olyan mutató, amely a korstruktúrára enged következtetni. Az orosz és bolgár honosságúak körében a nyugdíjasok aránya igen kicsi (országos átlag alatti) volt. Ennek oka, hogy kor szempontjából szelektív migráció volt az orosz és bolgár: az orosz bevándorlási hullám inkább fiatalokból állt (katonák): az idősek eleve nehezen szánják magukat emigrációra, a fizikailag megterhelő bolgárkertész munkát pedig az idősebbek nem tudták volna vállalni.

6. ábra. A foglalkozásszerkezet sajátosságai a nem honos csoportok körében a magyar típushoz képest

(A dendrogram „ágai” és hosszuk az egyes esetek közötti rokonsági fokot – az archetípusokat – mutatják be, miként a családfa esetében)

A fenti sajátosságokat összegezve (6. ábra), ami a külföldi honosságúak foglalkozási szerkezetének tipizálását illeti, a klaszteranalízis faágdigramja szerint a bolgárok önálló típust testesítenek meg, az oroszoké hasonlít a legjobban a magyar struktúrára, a jugoszlávoké ettől eltér, de a bolgártól és a többitől is, míg a többiek jelleg szerint egy csoportba sorolhatók.

Mivel a külföldi keresők döntően az iparban helyezkedtek el, nézzük meg, *milyen iparágakat, foglalkozási csoportokat* érintett ez állampolgárság szerinti lebontásban.

Mind a férfiak, mind a nők igen nagy szórást mutatnak. Legtöbben az „egyéb iparágak” csoportba kerültek, ami nem sokat mond, mert idekerültek a magyar ipar olyan ágai, amelyek gyorsan fejlődtek – például a fogyasztási cikkek ipara, amelyeknek jelentős része gyors termelésbővülést teremtett, a papíripar, amelynek helyzetét szintén növekedés jellemezte.

A külföldi állampolgárságú kereső férfiak (csehszlovák: 7%, osztrák: 7%, román: 6%, jugoszláv: 5%) leginkább a „kovács, lakatos, géplakatos, gépész, vasesztergályos” foglalkozási csoportba kerültek (10. táblázat).

A német (20%) és az osztrák (8%) kereső *férfiak ipari tisztviselők* voltak; ipari tisztviselők nagyobb arányban kerültek ki még a csehszlovák állampolgárok közül (295 / 5%). Az osztrák állampolgárságú férfiak jelentős aránnyal képviseltették magukat még a „kovács, lakatos, géplakatos, gépész, vasesztergályos” foglalkozási csoportban (7%).

Cipészként román és orosz állampolgárok dolgoztak még nagyobb számban (6 és 5%), a lengyel honosságúak pedig mint szabók, szűrszabók (6%). A bányákban is legtöbben voltak szám szerint a csehszlovák állampolgárok (300 / 5%), arányban viszont a jugoszláv állampolgárok köréből kerültek oda legtöbben (7%).

Ahogy látszik a táblázatból, a külföldi állampolgárságú osztrák, csehszlovák, román, jugoszláv és lengyel *nők* (nagyobb számban, arányban) varrónőként, hímzőnőként, divatárusként keresték meg a kenyerüket. Csehszlovák és lengyel állampolgárságú nők előfordulnak még a „takács, posztó-, pokróc- és szőnyegszövő”

10. táblázat. A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárságú keresők legjellegzetesebb foglalkozásai iparáganként %-ban, nemek szerint, 1930 (a 100% oszloponként aggregálva értendő)

	Csehszlovák	Jugoszláv	Lengyel	Német	Orosz	Osztrák	Román
Férfiak							
bányászat	4.7	6.8					
kovács, lakatos, géplakatos, gépész, vasesztergályos	7.2	4.6					5.4
szabó, szűrszabó			5.5				
cipész és csizmadia					5.3		5.7
ipari tisztviselő	4.6			20.3		8.2	
Nők							
szabó, szűrszabó, varrónő, hímzőnő, divatárusnő	6.0	5.0	16.4			3.5	8.6
takács, posztó-, pokróc- és szőnyegszövő	3.5		5.2				

foglalkozási csoportban. Ez érthető is, hisz a háború után Magyarországon a leggyorsabban fejlődő iparág a textilipar volt: csak 1920 és 1922 között 43 új gyáralapításra és 14 jelentős üzem bővítésre került sor. Az 1920-as évek hatalmas textilipari alapítási hulláma az egész magyar gyáripar beruházásainak 1/3-át kötötte le. A vállalkozók olcsón juthattak üresen álló épületekhez, és olcsón vásárolhatták meg a nyugat-európai textilipar elavult gépi berendezéseit. Számos esetben – korábbi piacaik megtartása érdekében – csehszlovák textilgyárak települtek át Magyarországra, illetve létesítettek itt fiókvállalatot, áthozva a leszerelt régi gépeket.²⁶

A koncentrációs mutatóval (11. táblázat) azt vizsgálhatjuk meg, hogy a magyar gazdaság melyik ágazataiban, foglalkozási csoportjaiban volt a külföldi állampolgároknak legnagyobb súlyuk, azaz hogy egy foglalkozási (fő)csoponton belül a külföldi állampolgárok hány százalékban részesedtek az összes alkalmazottból.

Emberi erőforrásként a külföldi állampolgárok munkaereje nem játszott fontos szerepet a korabeli magyar gazdaságban, mivel a keresőknek csak 1%-át jelentették. Ahol ennél nagyobb az arányuk, ott *felülreprezentáltak*, mint például a *napszámosok, kereskedők, iparosok és cselédek* között (2%). Állampolgárság szempontjából a *bolgárok az egyetlenek, akiknek elég magas koncentrációs muta-*

26 Magyarország története i. m. (17. jz.)

11. táblázat. A magyarországi külföldi állampolgárságú keresők koncentrációja a foglalkozási főcsoportokban, 1930

Foglalkozási főcsoport	Férfi	Nő	Férfi	Nő
	Szám szerint		%	
Östermelés	5 158	672	0,3	0,1
Bányászat és kohászat	960	29	3	6,1
Ipar	13 107	4 597	1,8	2,7
Kereskedelem és hitel	3 739	1 092	2,2	2
Közlekedés	1 179	27	1,1	0,3
Közfoglalkozás és szabadfoglalkozásuk	1 199	3 822	0,9	6,5
Napszámosok k,m,n,	784	281	2	1,3
Nyugdíjasok stb.	933	1 490	1	2
Egyéb foglalkozásuk	423	1 181	1,7	3,1
Házi cselédek	257	4 462	2,5	2,7

tőjük volt egyetlen gazdasági ágazatban – ez pedig a kertészet, ahol ők az összes foglalkoztatottnak a 10,6%-át tették ki.

A külföldi állampolgárságú kereső *férfiak* a foglalkozási főcsoportok között szám szerint legtöbben az iparban voltak 1930-ban, de koncentrációs mutatójuk legjelentősebb a „bányászat és a kohászat”-ban (3%), az ipari foglalkozási csoportok között pedig a „takács, posztó-, pokróc- és szőnyegszövő” (4,6%), valamint az „ipari tisztviselők” (3,5%) foglalkozási csoportokban.

A külföldi állampolgárságú kereső *nők* koncentrációs mutatója legjelentősebb „közfoglalkozás és szabadfoglalkozásuk” körében (6,5%), valamint a „bányászat és kohászat” körében (6,1%), bár szám szerint legtöbben az iparban (4597) és a házi cselédek között voltak (4462).

Összefoglalás

1930-ban Magyarország lakosságának 1%-a nem rendelkezett magyar állampolgársággal (81 ezer fő). A statisztikai kimutatások nem teszik lehetővé korszerkezettük vizsgálatát (csupán áttételesen, a nyugdíjban részesülők száma alapján következtethetünk rá), sem annak megállapítását, hogy 1920 után hány százalékuk érkezett Magyarországra. A 30 ezer helyi születésű nem honos, valamint a magyar állampolgárságot felvett menekültek hullámának lezajlása 1920-ig arra utalnak, hogy zömük új migráns, de ez az 50 ezer fő csak 7%-a az ország 10 éves növekményének (további 8%-ot tesznek ki az állampolgárságot kapott 1920 utáni menekültek). Szintén nem lehetséges annak megállapítása, hogy e 81 ezer ember hány

százaléka tekinthető gazdasági migránsnak, mert állampolgárságot nem kapott menekültek szintén vannak közöttük (oroszkok), de vélhetően nagyobb arányban voltak jelen, mint az állampolgárságot kapott csoportban. Erre utal, hogy foglalkoztatási rátájuk mind a férfiak, mind a nők körében magasabb volt, mint a befogadó közösség esetében, s az is, hogy ideiglenesnek szánták ittlétüket – nem kérték az állampolgárságot (az oroszok azért, mert azt hitték, hogy a hazájukban levő új politikai rendszer nem maradt fenn sokáig és haza tudnak majd térni), vagy egyenesen ingáztak (bolgárok). Feltűnő ugyanakkor, hogy a magyar nyelvet szinte kivétel nélkül ismerő, a magyart 50-60%-ban anyanyelvként használó csoportokról volt szó, amelyek 25%-a az utódállamok területéről, 30%-a máshonnan érkezett. Fő célpontjuk Budapest volt. A német ajkúak között sok volt a lengyelországi illetékességű zsidó, mint erre az illetékességi, vallási és anyanyelvi adatok kombinációja rámutat. A mintegy 45 ezer munkavállaló (55%-os foglalkoztatottság, míg a magyar állampolgárok esetében 45% csupán) zöme az iparban keresett munkát (specifikus csoportok, mint az agrárpreferenciájú oroszok és bolgárok kivételével), de a magyar foglalkozásszerkezettől éppúgy eltérő mintát mutattak csoportjaik, mint amennyire egymástól is különböztek. A bevándorló nem magyarországi honosságú keresők a kertészetben (bolgárok), kereskedelemben (lengyel zsidók), közlekedésben (jugoszláv honosságúak), kohászatban, a textiliparban és az ipari tisztviselők között (csehek, osztrákok, németek) voltak felülreprezentálva: minden náció egy-egy speciális niche-t igyekezett választani.

PENKA PEYKOVSKA–GÁBOR DEMETER

IMMIGRANTS AND THEIR INTEGRATION INTO THE LABOUR MARKET IN INTERWAR HUNGARY

The study aims at investigating the socio-demographic characteristics of immigrants arriving to Hungary and their integration into the labour market in the Interwar period. Based on the original data sheets (as the material remained unpublished) of the Central Statistical Bureau from 1930 we analyzed, whether the newcomers occupied separate niche, or there was a conflict between the indigenous and immigrant society for occupations. (Due to the lack of data we were unable to make temporal comparisons.) The results show, that the language skills (most of the investigated 81,000 people – or 1 % of the population – living in Hungary without Hungarian citizenship mastered the Hungarian language, even if they were not ethnic Hungarians) and religion helped the integration of this stratum (including their children born in Hungary), which was overrepresented in certain occupations.

Demeter Gábor (Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Penka Pejkovszka (Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet)

CONTENTS

STUDIES

- Arno Strohmeier: Trends and Perspectives in Early Modern Diplomatic History.
The Case of Habsburg Diplomats in Constantinople 177
- Ágnes Deák: Abuse of Office in the Framework of Ethnic Struggles
(The Region of Kővár, 1861–1863) 199
- Ákos Bartha: The unmandated period of Endre Bajcsy-Zsilinszky
in the Smallholders' Party (1936–1939) 221
- Penka Pejkovszka–Gábor Demeter: Immigrants and their integration
into the labour market in interwar Hungary 261

WORKSHOP

- Éva B. Halász: General Congregations in Slavonia in the 13th and 14th Centuries 283
- Ingrid Papp: Remembrance of the Founders of the Lutheran Church
amongst Slavic-tongue Town Citizens in the 17th-century Hungary 299
- Pál Fodor: The imam of Budapest: An attempt at integrating the Muslims of Bosnia
(1909–1911) 315

DOCUMENTS

- Alessandro Di Bari: Unpublished charters of Sigismund of Luxemburg preserved
in Friauli (1411–1418) 325

REVIEW ARTICLE

341

E számunk szerzői

BARTHA ÁKOS PhD, posztdoktori kutató (MTA BTK TTI) • DEÁK ÁGNES, az MTA doktora, egy. tanár (SZTE) • DEMETER GÁBOR PhD, tud. munkatárs (MTA BTK TTI) • ALESSANDRO DI BARI (Università degli studi di Trieste) • FODOR PÁL, az MTA doktora, tud. tanácsadó (MTA BTK TTI) • B. HALÁSZ ÉVA PhD, tud. munkatárs (MTA–SZTE–MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport) • MÜLLER ROLF PhD, tud. kutató (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára) • PAPP INGRID, tud. segédmunkatárs (MTA BTK Irodalomtudományi Intézet) • PENKA PEJKOVSZKA DSc, docens (Bolgár Tudományos Akadémia Történettudományi Intézet) • ARNO STROHMEYER, egy. tanár (Salzburgi Egyetem)

MOL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

MTA BTK TTI = Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

SZTE = Szegedi Tudományegyetem

Folyóiratunk közlési szabályzata a www.tti.btk.mta.hu honlapon olvasható